

заўважны пучкі валасоў. Большую частку жыцця звярок праводзіць на дрэвах. Корміцца насеннем іглічных дрэў, арэхамі і жалудамі, пупышкамі раслін, ягадамі і грыбамі, насякомымі. Жыллё стварае ў дупле або ў гняздзе. На зіму назапашвае корм. Вавёркі спрыяюць распаўсюджванню насення дрэвавых раслін, спораў грыбоў, знішчаюць насякомых — шкоднікаў лесу і іх лічынкі.

Соня садовая (мал. 188 на с. 209) уключана ў Чырвоную кнігу Рэспублікі Беларусь.

Паўторым галоўнае. Рукакрылыя млекакормячыя прыстасаваліся да актыўнага палёту: у іх ёсць эластычная скурыстая перапонка. Грудзіна забяспечана кілем. Разцы грызуноў растуць на працягу ўсяго жыцця. Некаторыя грызуны з'яўляюцца шкоднікамі сельскагаспадарчых раслін і пераносчыкамі інфекцыйных захворванняў чалавека і свойскіх жывёл. Бабры, вавёркі — аб'екты пушнога промыслу.

Пытанні і заданні. 1. Якія асаблівасці будовы дазваляюць рукакрылым лятаць? 2. Якім чынам рукакрылыя арыентуюцца ў палёце? 3. Пералічыце агульныя рысы будовы грызуноў. 4. Якія прыстасаванні ёсць у бабра для жыцця ў вадзе? 5. Якую ролю ў прыродзе выконваюць грызуны? Раскажыце пра іх значэнне ў жыцці чалавека.

§ 55. Драпежнікі, ластаногія і кітападобныя

Успомніце: 1. Як дыферэнцыраваны зубы ў сабакі свойскага? 2. Якія прыстасаванні ёсць у млекакормячых для жыцця ў водным асяроддзі?

Атрад Драпежныя. Ва ўсіх драпежных добра развіты іклы, якімі жывёлы захопліваюць здабычу і ўтрымліваюць яе. Акрамя таго, ёсць чатыры карэнныя зубы, відазмененыя ў моцныя «драпежныя» зубы. Імі жывёлы адрываюць кавалкі мяса і могуць драбніць косці.

Мядзведзь буры (мал. 189) уключаны ў Чырвоную кнігу Рэспублікі Беларусь. Гэта самае буйное драпежнае млекакормячае нашай краіны. Маса цела можа дасягаць больш як 300 кг. Нягледзячы на непазвартлівы знешні выгляд, мядзведзь здольны хутка рухацца. Звычайна селіцца ў глухіх мясцінах лесу. Вядзе асёлы спосаб жыцця, але можа рабіць невялікія міграцыі ў пошуках корму. Здабычай драпежніка становяцца дробныя і буйныя пазваночныя жывёлы, а таксама

Мядзведзь буры

Воўк шэры

Ліс звычайны

Мал. 189. Буйныя драпежныя млекакормячыя Беларусі

беспазваночныя. Аднак большую частку рацыёну мядзведзя складае раслінная ежа: ягады, наземныя парасткі і карані раслін, жалуды, арэхі. Любімы ласунак — мёд. Зімой мядзведзь залягае ў спячку. Бярлогу робіць у непраходным бураломе — пад каранямі вывернутых ветрам дрэў у густых маладых ельніках. Нованароджанае медзведзяня з'яўляецца на свет зімой сляпым, глухім, бяззубым, голым, масай каля 0,5 кг.

Воўк шэры (мал. 189) — адна з буйных жывёл Беларусі, драпежнік. Палюе на дзікіх млекакормячых, звычайна ласёў, дзікоў, казуль. У перыяд размнажэння ваўкі ствараюць пары, якія могуць захоўваць на ўсё жыццё. Патомства нараджаецца ў логаве, якое звычайна знаходзіцца ў густых лясных і балоцістых зарасніках. У зімовы перыяд ваўкі жывуць у зграях (па 5–12 асобін). Знішчаючы хворых і аслабленых жывёл, з'яўляюцца санітарамі лесу. Пры вялікай колькасці ваўкі могуць наносіць шкоду чалавеку, нападаючы на свойскую жывёлу.

Ліс звычайны (мал. 189) — шматлікі і шырока распаўсюджаны від драпежніка на тэрыторыі нашай краіны. Корміцца мышпападобнымі грызунамі і іншымі дробнымі пазваночнымі жывёламі, восенню можа ўзбагаціць свой рацыён ягадамі. Вяснэй і летам лісы жывуць парамі ў норах, дзе нараджаецца ад 4 да 6 лісянят. Клопат аб патомстве працягваюць абое бацькоў. Восенню пара распадаецца. Зімой лісы жывуць па адным. Пасля восеньскай лінёўкі шэрсць жывёлы становіцца густой, пухнатай і цёплай, таму зімой лісы могуць спаць на снезе. Лісы — аб'ект палявання і гадоўлі. Могуць пераносіць небяспечнае інфекцыйнае захворванне — шаленства.

Рысь еўрапейская (мал. ф-34) уключана ў Чырвоную кнігу Рэспублікі Беларусь. Гэта буйны драпежнік. Асноўная яго здабыча — зайцы і цецерыковыя птушкі. Можа напаць на казуль і маладых аленьяў. Рысь добра прыстасавана да жыцця ў лесе. Яе доўгія канечнасці

заканчваюцца шырокімі падушачкамі, дзякуючы якім рысь добра перамяшчаецца па глыбокім снезе. Вострыя ўцяжныя кіпцюры дапамагаюць жывёле лёгка лазіць па дрэвах.

Куница лесная (мал. 190) жыве ў лесе на дрэвах. Акрамя корму жывёльнага паходжання, паядае ягады і плады.

Тхор лесны (мал. 190) жыве ў хмызняках, на ўзлесках, часам пасяляецца паблізу населеных пунктаў. Аснову рацыёну складаюць палёўкі і мышы, але тхор можа залазіць па начах і ў птушнікі.

Норка еўрапейская (уклучана ў Чырвоную кнігу Рэспублікі Беларусь) і *выдра рачная* (мал. 190) жывуць каля вадаёмаў, добра плаваюць і ныраюць, палююць на прыбярэжных і водных жывёл: жаб, грызуноў, вужоў, ракаў, рыб.

Ва ўсіх дробных драпежных млекакормячых доўгае цела і кароткія канечнасці — прыстасаванне, каб пралазіць у вузкія норы і шчыліны.

Куница лесная

Тхор лесны

Норка еўрапейская

Выдра рачная

Мал. 190. Дробныя драпежныя млекакормячыя Беларусі

Ластаногія і кітападобныя. Некаторыя віды млекакормячых засвоілі воднае асяроддзе пражывання. Гэтыя жывёлы маюць абцякальную форму цела. Іх канечнасці відазменены ў ласты. Тоўсты падскурны пласт тлушчу засцерагае арганізм ластаногіх і кітападобных ад перападаў тэмпературы.

Атрад Ластаногія. Прадстаўнікі — *цюлені, марскія коцікі, маржы* (мал. 191). Гэта пераважна драпежныя жывёлы. Кормяцца ў асноўным рыбай. Іх валасяное покрыва ўяўляе сабой жорсткія кароткія

Цюлень грэнландскі

Марскі коцік галапагоскі

Морж

Мал. 191. Ластаногія

валасы. На сушу выходзяць для адпачынку, у перыяды лінькі, нараджэння і вырошчвання дзіцянят.

Цюлень грэнландскі (мал. 191) — насельнік арктычных мораў. У яго негустая шэрсць, практычна без поўсці. Вушныя ракавіны адсутнічаюць. Заднія канечнасці не падгінаюцца пад тулава, і пры перамяшчэнні па сушы жывёла іх не выкарыстоўвае. На сушы цюлень можа толькі паўзці, заграбаючы пярэднімі канечнасцямі. Большую частку жыцця цюлені праводзяць у адкрытым моры, кормячыся рыбай, малюскамі і іншымі воднымі насельнікамі.

Марскія коцікі (мал. 191), у адрозненне ад цюленяў, маюць вушныя ракавіны і перасоўваюцца па сушы, выкарыстоўваючы заднія канечнасці (ласты). Цела жывёлы пакрыта густой шэрсцю са шчыльным воданепранікальным падшэрсткам. Усё лета і пачатак восені марскія коцікі праводзяць на беразе — размнажаюцца і выводзяць патомства. У гэты перыяд яны адпраўляюцца ў мора толькі для здабычы корму.

Атрад Кітападобныя. Прадстаўнікі — *кіты* і *дэльфіны* (мал. 192). Кітападобныя прыстасаваны для жыцця ў водным асяроддзі: у іх ёсць пярэднія канечнасці, відазмененыя ў ласты, і хваставы плаўнік. Усе гэтыя жывёлы дыхаюць атмасферным паветрам з дапамогай лёгкіх. Яны перыядычна падымаюцца да паверхні вады, каб зрабіць удых. Дзіцяняты кітападобных адразу пасля нараджэння могуць плыць за маці.

Сіні кіт (мал. 192) — самае буйное сучаснае млекакормячае, яго цела можа дасягаць даўжыні 30 м і масы 150 т. У жывёлы развіты цадзільны апарат — кітовы вус. Ён уяўляе сабой шматлікія эластычныя пласціны з варсістымі краямі, што звісаюць з верхняй сківіцы. Забіраючы ротам ваду, сіні кіт адцэджвае дробных рачкоў, якімі корміцца. Штодня ён праглынае ад 2 да 4 т корму.

Дэльфіны (мал. 192) — кітападобныя, у якіх добра развіты зубы і спінны плаўнік. Даўжыня дарослай асобіны можа дасягаць 3 м. Аб'ём кары вялікіх паўшар'яў пярэдняга мозга павялічаны за кошт звільн, таму дэльфіны лёгка вучацца. Кормяцца малюскамі, рыбай і іншымі воднымі жывёламі. Паляванне на дэльфінаў забаронена.

Сіні кіт

Дэльфіны

Мал. 192. Кітападобныя

З дапамогай ультрагукавых сігналаў, пстрычак або перарывістага свісту высокага тону дэльфіны даследуюць навакольнае асяроддзе, абменьваюцца інфармацыяй адзін з адным і нават здольны выказваць эмоцыі.

Паўторым галоўнае. У прадстаўнікоў атрада Драпежныя добра развіты іклы. Іх чатыры карэнныя зубы відазменены ў моцныя «драпежныя» зубы, з дапамогай якіх жывёлы адрываюць кавалкі мяса і драбняць косці. Ластаногія і кітападобныя — марскія млекакормячыя, якія прыстасаваліся да жыцця ў вадзе. Іх пярэднія канечнасці ўяўляюць сабой ласты. Форма цела абцякальная. Пад скурай знаходзіцца тоўсты слой тлушчу, які засцерагае арганізм жывёлы ад перападаў тэмпературы.

Пытанні і заданні. 1. Якія млекакормячыя належаць да атрада Драпежныя? Якую ролю яны выконваюць у прыродзе? 2. Апішыце знешні выгляд і асаблівасці паводзін мядзведзя бурага. 3. Назавіце рысы будовы прадстаўнікоў атрадаў Ластаногія і Кітападобныя, якія сведчаць аб прыстасаванасці да жыцця ў водным асяроддзі. 4. Чым адрозніваецца марскі коцік ад цюленя? 5. Апішыце цадзільны апарат сіняга кіта. Для чаго ён прызначаны?

§ 56. Капытныя млекакормячыя

Успомніце: 1. Якія вытворныя скуры вы ведаеце? 2. Якія функцыі яны выконваюць?

Капытныя — гэта траваедныя млекакормячыя, пальцы якіх пакрыты вытворнымі скуры — рагавымі капытамі. У залежнасці ад колькасці пальцаў капытных падзяляюць на парнакапытных і няпарнакапытных.

Атрад Парнакапытныя ўключае буйных чатырохпальцавых жывёл. Добра развітыя трэці і чацвёрты пальцы канечнасцей служаць апорай пры перамяшчэнні, другі і пяты пальцы значна меншыя па памерах, а першы — рэдукаваны. Да парнакапытных належаць *каровы, свінні, авечкі, козы, бегемоты, жырафы* і інш. У залежнасці ад умоў пасялення форма і памер капытоў могуць адрознівацца.

У парнакапытных, якія жывуць на поўначы, капыты шырокія і плоскія. Дзякуючы ім жывёлы лёгка перамяшчаюцца па заснежаных і забалочаных тэрыторыях.

У парнакапытных, якія насяляюць горныя мясціны, капыты вузкія. З іх дапамогай жывёлы добра ўтрымліваюцца на самых малых выступках скал.